

Список використаних джерел та літератури

1. Берест Р. Основні підсумки археологічних досліджень давньоруського Унівського чернечого комплексу (1999–2002 рр.) / Р. Берест // Археологічні відкриття в Україні 2002 – 2003 рр. Збірка наукових праць. – К., 2004. – Вип. 6. – С. 7–8.
2. Берест Р. Середньовічне гутне виробництво з лісових угідь Унівської Святоуспенської лаври / Р. Берест // Записки НТШ – Львів: НТШ, 2007. – Т. ССLIII. – С. 548–556.
3. Берест Р. Середньовічні чернечі промисли, господарські заняття та виробництва у Галичині / Р. Берест // МДАПВ. – Львів, 2010. – Вип. 14. – С. 204–217.
4. Гірський Б. Унів. Коротка хронологія Святоуспенської Лаври. Початок XIV – початок XXI століть / Б. Гірський. – Львів, 2005. – 160 с.
5. Гупало В. Скляні вироби із розкопок у колишньому бернардинському костелі в Дубні / В. Гупало, М. Лосик // МДАПВ. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – Вип. 13. – С. 263–279.
6. Лосик М. Фізико-хімічні дослідження вогнетривів і скла Унівської Святоуспенської лаври / М. Лосик // АДЛУ. – Львів, 2002. – Вип. 5. – С. 362–378.
7. Мартинюк С. Давнє скло в Україні / С. Мартинюк // Скло України. – К.: «Світ успіху», 2004. – С. 176–196.
8. Мартинюк С. Скляна гута кінця XVI – початку XVII століть в околицях лісових угідь Унівської Святоуспенської Лаври / С. Мартинюк // АДЛУ. – Львів, 2002. – Вип. 5. – С. 344–361.
9. Мартинюк С. Продовжуємо дослідження старих гутищ / С. Мартинюк // Вісник ЛАМ. – Львів, 1998. – Вип. 9. – С. 181–184.
10. Мицько І. Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII – кінець XX ст. / І. Мицько. – Львів: Свічадо, 1998. – 319 с.
11. Петрякова Ф. Звіт. Гутне виробництво в Галичині. Історичний розвиток, традиції та сучасність / Ф. Петрякова, С. Мартинюк, М. Лосик // Архів Львівської академії мистецтв. – ДБ № С 01 – 98. – Львів, 2003. – 66 с.
12. Рудий В., Археологічні дослідження НДЛ-81 Львівського університету на Стрийщині в 2000–2001 рр. / В. Рудий, В. Касюхнич, Г. Вітвіцька // АДЛУ. – Львів: Львівський університет ім. І. Франка, 2003. – Вип. 6. – С. 16–37.
13. Свешніков І. Скло з місця битви під Берестечко / І. Свешніков // Скло в Україні. Історія та сучасність: матеріали наукової конференції. – Львів, 1995. – С. 36–40.
14. Тищенко О. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII – XVIII ст.) / О. Тищенко. – К.: Либідь, 1992. – 191 с.
15. Филипчук М. Звіт про результати розвідково-рятивних археологічних досліджень на території літописного Пліснеська (Бродівський район) та в околиці Унівського монастиря (Перемишлянський район Львівської області) / М. Филипчук // Архів ІА ЛНУ ім. І. Франка. – Ф. 13, оп. 1. – Львів, 1999. – 45 с.
16. Харитоновна О. До питання українсько-турецьких культурних відносин: українське гутне скло в турецькому археологічному комплексі XVII ст. // Історія і культура Придніпров'я (збірка наукових праць) / О. Харитоновна. – К., 2009. – С. 218–221.

Список скорочень:

АДЛУ – Археологічні дослідження Львівського університету

Вісник ЛАМ – Вісник Львівської академії мистецтв

ІА ЛНУ ім. І. Франка – Інститут археології Львівського національного університету ім. І. Франка

МДАПВ – Матеріали та дослідження з археології Прикарпаття та Волині

Олена Вільчинська

головний зберігач Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець»

ШКІРЯНА ПОЯСНА СУМКА – КАЛИТА З АРХЕОЛОГІЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ НІАЗ «КАМ'ЯНЕЦЬ»

У статті розглядаються шкіряні вироби з археологічних колекцій, як важливе джерело для вивчення побуту, культури, вбрання середньовічних міст. Подано опис поясної сумки (калити) кінця XV–XVI ст. з фондів НІАЗ «Кам'янець».

Ключові слова: пам'ятки матеріальної культури, джерело, речові пам'ятки, колекції, музейний предмет, група зберігання, сумка-ташка, калита, консервація.

Речові пам'ятки матеріальної культури залишаються цінними джерелами інформації, які доповнюють писемні та іконографічні матеріали про події, життя, побут, історію людства. Речові пам'ятки, (групи – «Археологія», «Архітектурні деталі», «Нумізматика»), з фондів НІАЗ «Кам'янець» формуються за матеріалами

археологічних досліджень, архітектурно-археологічного нагляду за земляними роботами, випадковими знахідками, які виявлені на території Заповідника.

Група «Археологія» представлена переважно керамічними виробами – це посуд, кахлі, плитки підлоги, підсвічники, люльки, до металів відносяться ружанцеві медальйони, ікони-мініатюри, каблучки, хрестенколпійон тощо. Колекція виробів зі шкіри є найменшою з групи «Археологія». Незначна кількість шкіряних виробів, виявлених під час археологічних досліджень, зумовлена поганою збереженістю шкіри, на яку впливають ряд чинників: вологість ґрунту, місце виявлення – з поховання або випадковість знахідки. Археологічні знахідки зі шкіри зазвичай мають поганий стан – фрагментарну збереженість, шкіра в більшості випадків тьмяна та темна, з тріщинами та розривами, суха та ламка. Тому шкіряні вироби складно ідентифікувати, вони потребують додаткового дослідження та вчасного проведення консерваційних робіт [6, с. 58].

Тематику шкіряних виробів з археологічних розкопок досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Терещенко О. В. дослідила комплекти давньоруських набірних поясів, які могли містити підвісні шкіряні сумки-ташки, які використовувались для носіння дрібних речей і грошей [12, с. 302-305]. Шкіряному виробництву на території Росії присвятив своє дослідження Курбатов А.В. [7]. На прикладі археологічного матеріалу з досліджень давнього Новгород (Росія) Матехіною Т.С. зроблено аналіз, класифікацію шкіряних виробів, серед яких поясні шкіряні сумки, гаманці, чохла тощо [9]. Характеристику шкіряних вмістилищ було розроблено російською дослідницею Рибіною Є.А. [11].

Більшість шкіряних виробів, після проведення археологічних досліджень потрапляють в колекції музеїв і заповідників та набувають статусу музейних предметів, після чого проводиться робота з їхньої реставрації [8, с. 368-369] з подальшим експонуванням та веденням в науковий обіг шляхом створення картотек, каталогів, путівників тощо. До колекцій зі шкіри потрапляють різні види взуття, деталі одягу, аксесуари – поясні реміні, хрести, гудзики, нашивки, деталі кінського спорядження, різноманітні чохла для зброї – налуччя, колчани тощо. Особливу увагу привертають шкіряні гаманці та сумки.

У давньоруській мові зустрічається багато назв шкіряних сумок (вмістилищ) – гаман, капторга, карман, кисет, мішок, сума тощо [10, с. 113-114]. В давній Русі часто використовували назву калита до грошової сумки, мішка, пояса [4, с. 36].

Назва калита згадується у давньоруських документах XIV ст. (літописах, берестяних грамотах) та стоується майна князів московських. Саме прізвисько «Калита» мав московський князь Іоанн Данилович (1328-1340 р.р.), який проводив державницьку політику по зміцненню провідної ролі Великого князівства Московського. У російській історіографії він відомий під ім'ям «Собирателя земли Русской и государя-отца», що впорядкував норми феодалного права, податкової системи, сприяв розвитку торгівлі, поліпшенню фінансового стану Московського князівства, а за своє багатство у народі отримав прізвисько «Калита» (носив з собою мішок чи калиту, наповнену грошима) [5, с. 655-656].

Виготовлялась калита зі шкіри. Найбільш цінними були грошові сумки з сап'яну (фарбованої, тонкої, м'якої козячої шкіри), які прикрашались золотою вишивкою з зображенням птахів та тварин, часто містили золоті прикраси [3, с. 437]. Знахідки поясних сумок XV-XVI ст. нечисленні, а їх стан збереження рідко дає змогу повністю їх реконструювати. Відомі знахідки московської, новгородської калити XV-XVI ст., добра збереженість яких дозволяє відновити первісний вигляд грошової сумки [9, с. 9]. Калита складна у крої, могла мати кілька відділень, які складались з окремо викроєних деталей, часто виготовлених з кількох шарів шкіри, передбачено було і пристосування для підвішування за пояс [7, с. 33]. Калита була складним шкіряним виробом, який виготовляли майстри по шкірі, чоботарі. Вона була невід'ємною атрибуцією середньовічного вбрання, її орнаментация та декорування могли визначити стать, соціальний статус власника. Період її носіння припадає на XV-XVI ст., та в подальшому зменшується з появою у одязі кишень [10, с. 113].

На території України гаманці на реміні були у вжитку і в XIX ст., так в державному музеї українського народного декоративного мистецтва (м. Київ) зберігається унікальна «калитка» з Волині, декорована круглими мідними бляхами [2, с. 178, 189].

Найбільш цікавим шкіряним виробом з археологічної колекції фондів НІАЗ «Кам'янець» є калита (поясна сумка), кінця XV – початку XVI ст. [13]. Дана знахідка виявлена на території садиби коменданта фортеці, пам'ятці архітектури і містобудування (XV ст., 1770 р., XIX ст.) по вул. Вірменській, 2-а, м. Кам'янець-Подільського. У 1987-1991 роках, під час проведення ремонтно-реставраційних робіт на території пам'ятки у відвалі з розчистки фундаментів було виявлено цікаві фрагменти шкіряного виробу. В процесі дослідження з'ясувалось, що дана знахідка відноситься до поясних сумок кінця XV початку XVI ст. – калита.

Калита має погано збережені три фрагменти. Перший, найбільший за розміром (висота – 22 см, ширина – 18 см), по формі близький до трапеції з заокругленими кутами, по центру основи з загостренням, складається з двох шарів шкіри, у верхній частині викроєна петля під пояс. По контуру виробу у два ряди проходять подовжені проколи для шиття (довжиною – 2,5-3,0 мм), перпендикулярні до країв (рис. 1). Друга деталь (висота – 10,5 см, ширина – 15,5 см) також трапецієвидної форми з заокругленнями, у верхній

кромці простежуються залишки кріплення під пояс. Деталь складається з трьох шарів шкіри, по кромці прошита шкіряною полосою в один ряд з направленням продовжених проколів (довжиною – 2,5-3,0 мм), перпендикулярних до країв (рис. 2). Третій фрагмент калити у формі клапану, що складається з двох шарів шкіри, прошитих в один ряд по краях деталі з направленням продовжених проколів для шиття (довжиною – 2,0-2,5 мм), перпендикулярних кромці (рис. 3). Три фрагменти виготовлено зі шкіри товщиною 1,0-1,5 мм, колір темно-коричневий, тьмянний, місцями потертий, розірваний та тріснутий, декор відсутній.

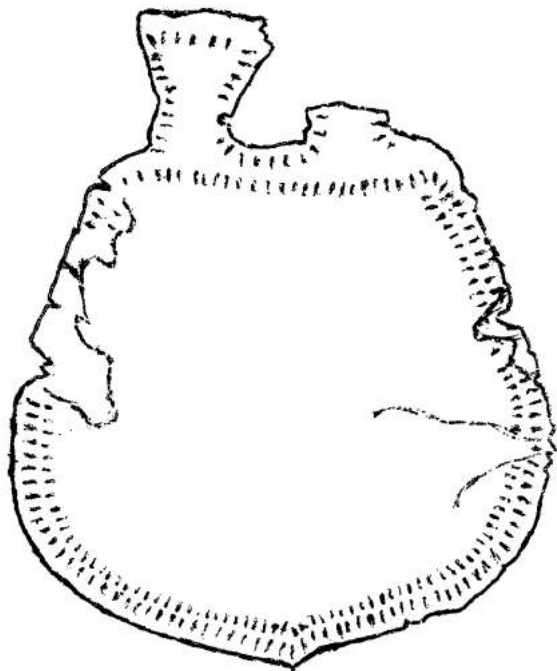

Рис. 1

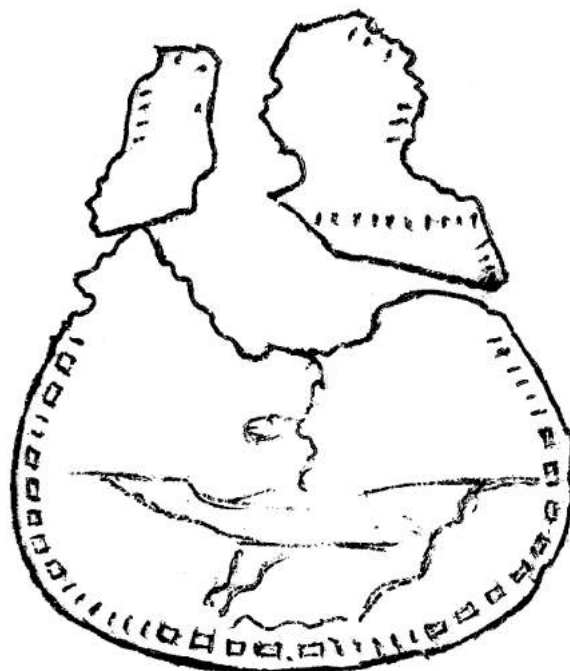

Рис. 2

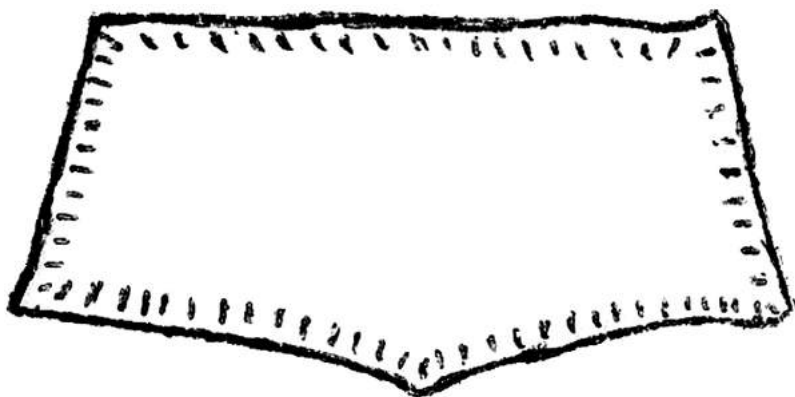

Рис. 3

Часткова збереженість даної археологічної знахідки не дозволяє нам повністю визначити модель поясної сумки, достовірну належність даних фрагментів до однієї або трьох окремих сумок. Але за аналогією до московської, новгородської калити, за класифікацією Т. Матехіної [9, с. 18-19], припускаємо, що дана знахідка відноситься до поясних сумок із клапаном з широкими петлями для підвішування з двома або більше відділеннями – калита, яка використовувалась у XV-XVI ст.ст. для носіння грошей. Виявлені фрагменти

за текстурою шкіри, формою крою могли бути деталями складного виробу калити з двох відділень з послідовністю складання фрагментів – другий фрагмент накривався третім клапаном, перший фрагмент був верхнім великим клапаном, збережені петлі використовувались для підвішування за пояс [1, с. 7].

Отже, калита з фондів НІАЗ «Кам'янець» дає змогу реконструювати елемент середньовічного вбрання XV-XVI ст., вивчити тенденції вжитку в побуті сумок-гаманців на теренах Русі та сусідніх землях купцями та іншими верствами населення, представляє інтерес у дослідженні технологічних процесів шкіряного виробництва, розвитку торгівлі тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Вільчинська О.В. «Калита, кін. XV – поч. XVI ст.» / О.Вільчинська // Магістрат Руський: видання НІАЗ «Кам'янець». – Кам'янець-Подільський. – 2013. – №5 (вересень-грудень). – С. 7.
2. Державний музей українського народного декоративного мистецтва УРСР: Альбом / Авт.-упоряд.: Н.Л. Россошинська, Є.Д. Антоненко, Л.М. Ульянова та інші. – К.: Мистецтво, 1983. – 407 с., іл.
3. Калита // БСЭ / ред. Б.А. Введенський. – Государственное научное издательство «Большая Советская энциклопедия». – М., 1953. – Т. 19. – С. 437.

4. Калита // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890–1907. – Т. 27. – С. 36.
5. Карамзин Н.М. История государства Российского: В 3-х кн. Кн. 1 – СПб.: Кристалл, 2000. – 704 с.
6. Консервация і реставрація пам'яток архітектури. Методичний посібник. – Київ-Львів, 1996. – 586 с.
7. Курбатов А. В. Кожевенное ремесло в средневековой России: Автореф. уч. ст. док. ист. наук / ИИМК. СПб. 2012. – 53 с.
8. Ланько Т.М. Реставрація шкіряного пояса з фондів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника / Т. Ланько // Могилянські читання 2009: зб. наук. пр.: Мазепинська доба в культурі України / Нац. Києво-Печер. Іст.-культ. заповідник; Ред. рада В.М. Колпакова (відп. ред.) та ін. – К.: Фенікс, 2010. – С. 368–370.
9. Матехина Т.С. Кожаные изделия средневекового Новгорода: чехлы, футляры, сумки: Автореф. дис. канд. ист. наук / МГУ им. М.В. Ломоносова. – Москва, 2009. – 24 с.
10. Матехина Т. С. Сума, калита, лагальце / Матехина Т. С. // Родина. – М., 2007. – № 6. Три Софии. Киев-Новгород-Полоцк. – С. 113-116.
11. Рыбина Е. А. Изделия из кожи / Е. А. Рыбина // Археология СССР. Древняя Русь. Быт и культура. Отв. редакторы Колчин Б. Н., Макарова Т. И. – М., 1997. – С. 46-47
12. Терещенко О.В. Набірний пояс з 42-го кургану шестовицького некрополя: варіант реконструкції / О. Терещенко // Матеріальна та духовна культура Південної Русі: зб. матер. міжн. польов. археол. семін. (Чернігів – Шестовиця, 19–22 липня 2012 р.) / Інститут археології НАН України, Чернігівський Національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, Центр археології та стародавньої історії Північного Лівобережжя імені Д. Я. Самоквасова. – Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2012. – С. 298–306.
13. Фонди НІАЗ «Кам'янець». Група зберігання «Археологія». – № А-194.

Список скорочень:

НІАЗ «Кам'янець» – Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець»

Александр Стрельченко

старший преподаватель

Московского психолого-социального университета
г. Москва

Александр Заремба

отдел маркетинга и экскурсионной работы
Каменец-Подольского государственного
исторического музея-заповедника
г. Каменец-Подольский

ПОЗДНЕСРЕДНЕВЕКОВЫЙ МЕЧ ИЗ ОКРЕСТНОСТЕЙ КАМЕНЦА-ПОДОЛЬСКОГО

В сообщении речь идет о найденном в 2014 году возле Каменца Подольского мече, дано его описание, и сделана попытка его атрибутировать согласно общепринятым типологиям.

Ключевые слова: меч, Подолье, клинок, рукоять, навешие.

В сентябре 2014 года, севернее Каменца-Подольского, ориентировочно в квадрате между селами Приворотье Второе – Шатава – Корчевка – Гуменцы найден средневековый меч.

В наше время в научных кругах известно всего лишь о двух подобных находках на территории Хмельницкой области, таким образом найденный артефакт представляет значительный интерес при изучении средневековой военной истории Западного Подолья.

К сожалению, в данный момент меч находится в частной коллекции и подробности о месте и обстоятельствах находки владельцу не известны.

Состояние меча удовлетворительное. Несмотря на то, что поверхность покрыта слоем ржавчины, металл крепкий, клинок сохранил упругость. Утрачена при извлечении из земли незначительная часть острия.

Общая длина найденного меча 1228 миллиметров. Вес меча составляет 1,8 кг. Клинок прямой обоюдоострый. Длина клинка 995 мм. На обеих сторонах клинка проглядывается неглубокий округлый в профиле дол шириной примерно 10 мм. К середине клинка он практически исчезает. Точно говорить о его длине до расчистки клинка от ржавчины сложно. Ширина клинка по всей длине одинаковая 50 мм. Сужение острия короткое – всего около 30 мм. Толщина клинка меняется от 6 мм у перекрестья до 4 мм на расстоянии 30 мм от острия.